

SEMLEGESSÉG ÉS ELKÖTELEZETTSÉG KÖZÖTT

Politikai újságírás Magyarországon

Bajomi-Lázár Péter

(Budapesti Gazdasági Egyetem)

ÖSSZEFOGLALÓ

Az 1989–1990-es rendszerváltás után a magyarországi újságíró-szervezetek és szerkesztőségek több kísérletet tettek arra, hogy a semlegességre törekvő újságírás normáit honosítsák meg, ám az újságírók zöme ma is elkötelezetten tudósít a politikai eseményekről. Ez a dolgozat a szakirodalom áttekintésével és továbbgondolásával előbb azokat a tényezőket idézi fel, amelyek általában formálják a médiarendszereket és az újságírást. Ezután megkísérli elhelyezni Magyarországot a médiarendszerek térképén, és így beazonosítani azokat a tényezőket, amelyek megmagyarázhatják, miért szakadt félbe az újságírás professzionalizálódása Magyarországon. Végül úgy érvel, hogy a különböző újságírási modellek dominanciáját a szakirodalomban dokumentált társadalomfilozófiai, gazdasági, technológiai, történeti és politikai tényezők mellett eltérő közönségszükségletek is magyarázhatják, így különösen az, hogy a magyarországihoz hasonló átmeneti társadalmakban a nagyközönség inkább vár elkötelezett megerősítést, mintsem semlegességre törekvő tájékoztatást a médiától.

Kulcsszavak: médiarendszerek ■ médiarítus ■ objektivitás ■ újságírás

ESZMÉNY ÉS GYAKORLAT: ÚJSÁGÍRÁS MAGYARORSZÁGON

Az 1989–1990-es rendszerváltás után a magyarországi újságíró-szervezetek és médiapolitikusok több kísérletet tettek arra, hogy az angol-amerikai újságírás normáit honosítsák meg. A Magyar Újságírók Országos Szövetségének etikai kódexében például az áll, hogy: „Őrizni kell a sajtó szabadságát, az újságírói függetlenséget és pártatlanságot. [...] Az újságíró hivatása – joga és kötelessége – a tisztességes, objektív, alapos tájékoztatás.” Az 1996-os média-törvény pedig azt írta elő, hogy „a tájékoztatásnak sokoldalúnak, tényyszerűnek, időszerűnek, tárgyilagosnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie” (részletesen lásd Bajomi-Lázár, 2002).

A szabadelvűnek vagy liberálisnak, objektívnek, tényalapúnak, semlegesnek, tisztességesnek, kiegyensúlyozottnak, belsőleg plurálisnak is nevezett újságírási hagyomány követendő mintává válásában több tényező is szerepet játszott. A rendszerváltás alatt és után az újságírók szakítani akartak a pártállami újságírás hagyományaival (Sipos, 2013). A műholdon keresztül sugárzó

globális hírtelevíziók megjelenése széles körben ismertté tette az angol és amerikai hírszerkesztési normákat (Bayer József, 2005). Megjelentek a magyar piacon a hazai politikai pártoktól független, a pénz és a technológia mellett saját szakmai normáikat is magukkal hozó multinacionális médiabefektetők (Zöldi, 2001; Sipos, 2010). A politikai és az újságíró-szakmai elitek az európai integráció reményében kísérletet tettek arra, hogy az állami médiumokat a BBC-modellt követő közszolgálati műsorszolgáltatókká alakítsák (Bayer Judit, 2010). Az elmúlt bő két évtizedben csökkent az újságírók átlagéletkora is, vagyis megnövekedett azoknak a fiataloknak a száma, akik már a rendszerváltás után kezdték a szakmát. Mintegy harmaduk már újságíróképző intézményben, a pártállami idők vége után szerzett fokozatot (lásd Weaver, 2015).

Bár megjelentek a sajtószabadság törvényi garanciái és a sajtót privatizálták, vagyis a politikai és a gazdasági környezet kedvezőnek látszott (Lauk, 2009), az angol-amerikai újságírás hagyományainak meghonosítására tett kísérletek legfeljebb fél sikert hoztak. Sajátos kettősség alakult ki a politikai újságírás terén: míg a szakmaetikai kódexek és az újságíróképző iskolák többnyire a semlegességre törekvő újságírás eszményét fogalmazták meg, a hírmédiumok zöme változatlanul elkötelezetten tudósított és tudósít a nap történéseiről. Lázár Guy például így fogalmaz röviddel a rendszerváltás után: „A rendszerváltással a *pártállami* sajtómodell nem tűnt el teljesen, hanem sok szempontból olyan *többpárti* sajtómodellé alakult át, amely még elég távol áll a *pártsemleges* sajtómodelltől.” (Lázár, 1992; kiemelések az eredetiben). A helyzet azóta sem változott sokat. Vajda Éva és Kaposi Ildikó azt írja 2001-es tanulmányában: „Bár a magyarországi média többségében magántulajdonosok kezében van, és a tulajdonosok között nagy a külföldi, nyugati befektetők aránya, a nyugati újságírás normái, szabályai vagy szakmai fogásai nem érvényesülnek a szerkesztőségekben.” (Vajda–Kaposi, 2001: 37.). Sipos Balázs szintén azt rögzíti néhány évvel ezelőtt megjelent, a rendszerváltás utáni első húsz év történéseit adatokkal gazdagon dokumentáló, *Média és demokrácia Magyarországon* című könyvében, hogy Magyarországon „a politikai média intézményeinek többsége nem különül el a politikai rendszertől abban az értelemben, hogy nem önálló, mert nem a saját médialogikája alapján működik” (Sipos, 2010: 30.). Nem kivétel ez alól a közszolgálati média sem, amely gyakran a kormányzat iránt elfogultan tudósít a politikai eseményekről (a mai magyar közmédia hírműsorairól bővebben lásd Bajomi-Lázár–Tóth, 2013).

A semlegességre való törekvés eszménye és az elkötelezettség gyakorlata nemcsak Magyarországot, hanem a régió több más országát is jellemzi (MDCEE, 2010–2012). Csehországban és Szlovákiában „a sajtó nyugati liberális koncepciója nem jól vagy éppen egyáltalán nem működik”, mivel az újságírókat „a pártatlanság hiánya” és „az újságírói és a politikusi szakma közötti viszonylag magas szintű átjárás” jellemzi (Školokay 2001: 129., 116.).¹ Lengyelországban az újságírók Etikai Chartája azt írja elő, hogy „az újságíróknak mun-

kájuk során az őszinteség, az objektivitás, az információ és a kommentár szétválasztása, az igazmondás [...] jegyében kell eljárniuk”, de „az újságírók többsége távol állt és ma is távol áll az objektivitástól, pártpolitikai nézeteket jelenít meg” (Dobek-Ostrowska, 2012: 41–43.). Moldovában és Romániában az újságírók igyekeztek az „objektív és elkötelezetlen” angol-amerikai modellt meghonosítani, azonban „diszkrepancia mutatkozott a szakmai ideológia és a tényleges újságírói gyakorlat között”, mert az újságírók „mindennapi gyakorlatuk során nem követik ezeket az értékeket és normákat” (Milewski et al., 2014: 108., 112.). Igaz, az egyes posztkommunista országok között különbségek is mutatkoznak, így a semlegességre törekvő újságírás Lengyelországban például valamivel jobban gyökeret vert, mint Romániában, ahol „az újságírók gyakran azonosulnak valamely politikai párttal vagy politikussal”, illetve Moldovában, ahol az újságírók „a nepotizmust szakmai sikerük előfeltételének tekintik” (Milewski et al., 2014: 109–110.). A három balti országban „politikai és gazdasági erők [...] avatkoznak a szerkesztői függetlenségbe és autonómiába, diktálva a média napirendjét [...] a médiarendszer még nem vált le teljesen a mai politikai rendszerről” (Balčytienė, 2012: 62.). Epp Lauk szerint azokban a volt kommunista országokban, amelyek csatlakoztak az Európai Unióhoz, a „(gyakran a »nyugati« újságírással azonosnak tekintett) »liberális« modell exportjára tett számos kísérlet ellenére [...] egyetlen esetben sem sikerült a kommunista modellt egy »nyugatival« felváltani” (Lauk, 2009: 71.).

Magyarország és több más közép- és kelet-európai ország hírmédiájában gyakran elmosódik a tények és a vélemények közti határvonal. Az újságírók nemegyszer kettős mércét alkalmazva számolnak be a politikai eseményekről; fekete-fehér képet festenek a valóságról (Bajomi-Lázár-Sükösd, 2008). A hírmédiumok zöme szervezetileg ugyan független a politikai pártoktól – azaz már nem úgy működik, mint a klasszikus pártsajtó –, ám tulajdonosain keresztül informálisan kötődik azokhoz; közismert példa erre Széles Gábor lapja, a Magyar Hírlap, amely a „polgári közéleti” jelzót viseli, azaz pártpolitikailag függetlennek mutatkozik, de ténylegesen a Fidesz–KDNP-pártszövetséget támogatja (Štětka, 2012). Sok újságíró nem a demokrácia örökutójaként, hanem valamely párt katonájaként dolgozik. E jelenség szélsőséges, de nem kivételes formája az, amikor az újságíró (vagy a hírmédium vezetése) a politikai és gazdasági klienshálózatok részévé válik, és pénzért vagy szívességgért cserébe vállalja, hogy híreiben kedvező vagy kedvezőtlen képet fest politikai vagy gazdasági patrónusainak barátairól vagy riválisairól; friss magyarországi példa erre a Földművelésügyi Minisztérium és a Pesti Srácok hírportál közti megállapodás.² Az *advertorial* és a *komproimat* nem magyar sajátosság, hanem általános közép- és kelet-európai gyakorlat (lásd Örnebring, 2012). Az újságíró-szervezetek jellemzően nem a szakma egészét képviselik a politikai és gazdasági nyomásgyakorlási kísérletekkel szemben, hanem csupán az újságíró-társadalom egy-egy részét, és egymással versengenek (Lauk, 2009).

Az újságírás professzionalizálódása tehát félbeszakadt Magyarországon és a régió több más országában. Professzionalizálódásnak Jean K. Chalaby (1996) nyomán azt a folyamatot nevezem, amelynek során megjelenik a hivatásos újságíró, az újságírás elszakad a politikától és az irodalomtól, és önálló, diszkurzív normákkal bíró, autonóm szakmává válik. E folyamat nyitott végű, azaz nem visszafordíthatatlan. Olyannyira nem az, hogy még azokban az angolszász országokban sem lineáris átalakulásról van szó, amelyekben először merült fel a semlegességre törekvés eszménye, és amelyekre Magyarországon és a közép- és kelet-európai régió számos más országában mintaként tekintenek. Az Amerikai Egyesült Államok sajtó- és médiatörténete például azt mutatja, hogy a semlegességre törekvő újságírás elsősorban a politikailag békés, konszenzusos időszakokban dívott, ám a politikai konfliktusokkal terhelt periódusokban újra és újra az elkötelezett újságírás vált dominánssá (részletesebben lásd Bajomi-Lázár, 2003). Az Egyesült Királyságban azt tapasztalhatjuk, hogy a különböző médiumok ma is eltérő mintákat követnek: például a BBC (és általában az elektronikus média) jobban tartja magát a semlegesség eszményéhez, mint például a Guardian vagy a Sun (és általában a nyomtatott sajtó). Ráadásul az amerikai rádiók és televíziók egy része – a méltányosságdoktrína 1987-es eltörlése óta – egyre elfogultabban tudósít, míg a brit műsorszolgáltatók többsége a törvényi előírásoknak engedelmeskedve változatlanul tartja magát a semlegesség eszményéhez. A szakírók ennek ellenére általában egységes modellnek tekintik az angolszász országokat, mert úgy vélik: ezekben összességében nagyobb hagyománya van a semlegességre törekvő újságírásnak, míg a kontinentális nyugat-európai országokban történetileg az elkötelezett újságírás dominált (vagyis az angolszász országokon *belüli* különbségek eltörpülnek az angolszász országok és a kontinentális nyugat-európai országok *közötti* különbségeihez képest). Az újságírási modellek – tágabb értelemben pedig a médiarendszerek – fogalma tehát problematikus (lásd Rantanen, 2013), ezért a szakirodalom előszeretettel beszél inkább ideáltípusokról, koncepciókról, szemléletekről, hagyományokról, modellekről vagy paradigmákról, mindig hozzáfűzve, hogy azokat csupán némi egyszerűsítés árán lehet egyes országokhoz/régiókhoz vagy időszakokhoz kötni.

A professzionalizálódás fogalmát tehát nem normatív értelemben használok, vagyis nem állítom azt, hogy a semlegességre törekvő újságírás jobb volna az elfogult újságírásnál. Hiszen a demokrácia minimalista felfogásából csupán az következik, hogy a választóknak szabadon kell hozzáférniük az információkhoz (lásd például Schumpeter, 1943/2003; Diamond–Morlino, 2005). Ebből pedig csak a sokszínűség követelménye vezethető le, ám az már nem, hogy a politikai rendszer demokratikus működését – lényegében a szabad, tájékozott választást – jobban szolgálná a semlegességre törekvő újságírást jellemző belső sokszínűség, mint az elkötelezett újságírást jellemző külső sokszínűség. A későbbiekben éppen amellettt érvelek, hogy *bizonyos körülmények között* az elkö-

telezett újságírás jobban megfelelhet a közönség elvárásainak, mint a semlegességre törekvő újságírás. Arról tehát, hogy milyen az ideális újságírás, nem tehetünk általános érvényű kijelentéseket; az újságírás eszménye a mindenkori társadalmi-politikai kontextus függvényében változhat. Emellett a semlegességre törekvő újságírást azért sem gondolom feltétlenül jobbnak az elkötelezett újságírásnál, mert a semlegesség (és a mellette vagy helyette gyakran használt objektivitás) fogalma önmagában is problematikus – de erről majd később.

Az újságírás professzionalizálódása Magyarországon és a régió számos más országában azért rekedt meg, mert hiányoztak a semlegességre törekvő újságírási hagyomány meghonosodásának feltételei (Lauk, 2008). Egy rendszer egyes elemeit nem lehet a rendszer egészéből kiemelni és egy másik rendszerbe át helyezni: a semlegességre törekvő újságírás sikertelen vagy félsikerű átvétele a „mimetikus transzplantáció” minősített esete (lásd Jakubowicz–Sükösd, 2008: 18.). A semlegességre törekvő újságírás meghonosodásához szükséges feltételek egyike a robosztus sajtó- és médiapiac. Gazdasági függetlenség nélkül nincs politikai függetlenség. José Santana Pereira például arra hívja fel a figyelmet, hogy a sajtópiac mérete és az újságírói professzionalizálódás mértéke statisztikai értelemben is összefügg, vagyis „az újságírók autonómiája és közszolgálati elkötelezettsége az erősebb piacokon nagyobb” (Pereira, 2015: 235.). Magyarországon és a régió több országában a sajtó- és médiapiacok az 1980-as évek végéig a tervgazdaság szabályai szerint működtek, így – hiába alakultak ki az azóta eltelt negyedszázadban többé-kevésbé piacgazdasági viszonyok e téren is – még ma sem elég robosztusak. Elegendő bevétel nélkül a hírlapok és a hírmédiumok rákényszerülnek arra, hogy a kormányzat vagy a pártok gyámkodását keressék, és azok anyagi vagy dologi támogatását elkötelezett tudósításokkal hálálják meg. (Megjegyzendő, hogy ugyanez fordítva már nem feltétlenül igaz. Bogusława Dobek-Ostrowska hívja fel a figyelmet arra, hogy „a függetlenség nem mindig vezet objektivitáshoz és semlegességhez” [Dobek-Ostrowska, 2012: 35.]).

Az újságírás különböző modelljeinek kialakulása és dominanciája mögött természetesen nemcsak gazdasági, hanem más természetű okok is meghúzódnak, így a professzionalizálódás félbeszakadását sem csak a gyenge piacok magyarázhatják. Írásomban előbb a szakirodalom néhány kiemelkedően fontos írásának áttekintésével és továbbgondolásával azokat a további tényezőket igyekszem feltérképezni, amelyek általában formálják a médiarendszereket és az újságírást. Ezután megkísérlem elhelyezni Magyarországot a médiarendszerek térképén, és így beazonosítani azokat a tényezőket, amelyek megmagyarázhatják, miért szakadt itt félbe az újságírás professzionalizálódása. Végül úgy érvelek, hogy a különböző újságírási modellek dominanciáját a szakirodalomban dokumentált társadalomfilozófiai, gazdasági, technológiai, történeti és a politikai tényezők mellett különböző közönség-szükségletek is ma-

gyarázhatják, így különösen az, hogy az olyan átmeneti társadalmakban, mint a magyar, a nagyközönség inkább vár elkötelezett megerősítést, mintsem semlegességre törekvő tájékoztatást a médiától.³

A DEMOKRATIKUS ÚJSÁGÍRÁSI KÉT MODELLJE: RÖVID TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

„...miért olyan a sajtó, amilyen? Mi az oka annak, hogy láthatóan más célokat szolgál és különböző formákban jelenik meg a különböző országokban? Mi az oka annak, hogy például a Szovjetunióban a sajtó annyira különbözik a miénkétől?” – teszi fel a kérdést *Négy sajtóelmélet* című könyvében az amerikai Fred S. Siebert, Theodore Peterson és Wilbur Schramm (1956/1963: 1.). Ez a felvetés indította útjára a médiakutatás és a politikatudomány metszéspontján elhelyezkedő összehasonlító médiakutatás (*comparative media research* vagy *media systems theory*) mára gazdag szakirodalmat felhalmozott hagyományát. Ha arra a kérdésre keresünk választ, hogy egyes demokratikus országokban miért a semlegességre törekvő újságírás eresztett gyökeret, míg másokban miért az elkötelezett újságírás dominál, akkor először e diszciplína szakirodalmának néhány fontos eredményét kell áttekintenünk.

Siebert és munkatársai abból az axiómából indulnak ki, hogy „a sajtó mindig felveszi azoknak a társadalmi és politikai rendszereknek a formáját és színét, amelyek között működik” (Siebert et al., 1956/1963: 1.). Már könyvük elején leszögezik, hogy a címben említett négy sajtóelmélet voltaképpen csak kettő, mert a világ valamennyi médiarendszerét tekinthetjük a két alapmodell: a tekintélyelvű és a szabadelvű sajtóelmélet valamilyen változatának. A két alapmodell mögött különböző társadalomfilozófiai koncepciók – az ember természetéről, illetve az ember és az állam viszonyáról vallott „hiedelmek és feltevések” (Siebert et al., 1956/1963: 2.) – húzódnak meg. Hozzáteszik, hogy a különböző sajtómodellek mögött más tényezőket is találhatunk: ilyen például a technológiai fejlettség és az urbanizáció mértéke, illetve a források szükségessége vagy bősége – ám ezeket érdemben nem tárgyalják.

Siebert és munkatársai szerint a könyvnyomtatás kezdete után elterjedő, de történetileg egészen Platónig visszanyúló és ma is világszerte elterjedt *tekintélyelvű sajtóelmélet* pesszimista emberképpen gyökerezik. Alapja az a nézet, hogy a közönség kiskorú, képtelen önállóan mérlegelni, ezért szüksége van bölcs előjáróinak irányítására, akik eldöntik helyette, mit kell olvasnia és hogyan kell azt értenie. E megközelítés szerint a sajtó feladata nemcsak a tájékoztatás, de az értelmezés és az orientálás is, vagyis az, hogy megerősítse azokat az értékeket, amelyeken a fennálló rend nyugszik. A felvilágosodás századában Angliában, majd hamarosan Amerikában is megjelenő *szabadelvű sajtóelmélet* már optimistább volt. Az embert racionális lénynek tekintette,

olyasvalakinek, aki képes önállóan mérlegelni és döntést hozni, ezért a sajtónak elég tájékoztatást nyújtania, de nem feltétlenül kell értelmeznie a történeteket, és szükségtelen orientálnia olvasóit. A tekintélyelvű és a szabadelvű modell mellett a szerzők nevesítik a *társadalmi felelősség-modellt* és a *szovjet modellt* is, mint a két fő sajtóelmélet egy-egy verzióját.

Az összehasonlító médiakutatás történetében újabb mérföldkő Colin Seymour-Ure *A tömegmédiá politikai hatása* (1974) című könyve. Maga a cím anynyiban talán félrevezető, hogy a leggyakrabban hivatkozott fejezeteiben a szerző nem a sajtó politikára gyakorolt, hanem a politikai rendszerek – azokon belül is a pártrendszerek – sajtórendszerekre gyakorolt hatását elemzi. Felismeri ugyanis, hogy „a sajtó- és a pártrendszerek történelmileg nyilvánvalóan összefonódtak” (Seymour-Ure, 1974: 157.). Az újságírás nem légüres térben alakult, hanem az újságírókat körülvevő társadalom – különösen a társadalmat megosztó törésvonalak – lenyomata. A demokratikus berendezkedésű országokban az újságok – akár a pártok – az állampolgárok különböző csoportjainak akaratát közvetítik az államnak. A sajtó- és a politikai rendszerek viszonyát instrumentalizálandó, Seymour-Ure bevezeti a politikai párhuzamosság fogalmát: „Ott, ahol versengő pártok vannak, azt várhatjuk, hogy nem csupán az egyes újságok és pártok között találunk kapcsolatot, hanem kapcsolatot – vagy párhuzamosságot – találunk az újságok összessége és a pártok összessége között is.” (Seymour-Ure, 1974: 159.). A szerző az *alacsony*, a *közepes* és a *magas fokú politikai párhuzamosság* fogalmát használva különbözteti meg az újságírás különböző gyakorlatait, vagyis így jelzi azt, hogy a sajtótermékek mennyire törekednek függetlenségre a politikai pártokkal szemben, illetve mennyire elkötelezettek azok irányában.

Seymour-Ure szerint a sajtórendszerre a pártrendszer mellett hatást gyakorol a politikai kultúra is: az, hogy mi a domináns társadalmi elképzelés a sajtó szerepéről, vagyis arról, hogy a sajtó a kormányzatot, a pártokat, a tulajdonosokat vagy a választókat képviselje-e. E tekintetben tehát hasonlóan gondolkodik, mint Siebert és munkatársai, akik különbséget tesznek a tekintélyelvű (vagyis az olvasót orientáló), illetve a szabadelvű (vagyis az olvasót tájékoztató) sajtó között.

Seymour-Ure hozzáteszi, hogy a sajtórendszerek minőségét meghatározza a földrajzi és a politikai struktúra is, mert ez magyarázza, hogy az országos vagy a regionális lapok dominálnak-e. Hasonlóan fontos szerepük van a társadalmat megosztó kulturális – vallási, etnikai és nyelvi – törésvonalaknak, amelyek a sajtópiacon is tagolják. Szerepük van továbbá a sajtórendszerek formálásában a gazdasági tényezőknél: az alacsony nemzeti össztermék gyenge sajtópiachoz és így kevés címhez, a magas nemzeti jövedelem robusztus sajtópiachoz és így sok címhez vezet.

Svennik Høyer és Epp Lauk *A hivatásos újságírás és a civil társadalom* című tanulmányában (1995) már tovább megy, mint az alacsony, a közepes és a

magas fokú párhuzamosság fogalmát használó Seymour-Ure. A szerzőpáros önálló paradigmaként nevesíti a demokratikus újságírás angol-amerikai, illetve skandináv modelljét, összefüggést sejtetve egyfelől a kétpártrendszer és az előbbi, másfelől a többpártrendszer és az utóbbi között. Az *angol-amerikai szemlélet* szerintük az olyan újságírót jellemzi, aki kerül „minden olyan ideológiai hovatartozást, ami akadályozná abban, hogy »objektív« és kiegyensúlyozott tájékoztatást adhasson”. Ezzel szemben a *skandináv szemlélet* ideálja a „valamilyen ügyért – általában valamely párt programjában foglalt vallási vagy szociális értékért – a parlamenti demokrácia keretei között harcoló újságírótypus” (Høyer–Lauk, 1995: 85.).⁴ Seymour-Ure fogalmai szerint: az angol-amerikai újságírást alacsony, míg a skandinávot magas szintű politikai párhuzamosság jellemzi. Høyer és Lauk egyébként nevesít egy harmadik újságírási modellt, a *szovjetet* is. Ez utóbbit – akár Siebert és munkatársai – a szerzőpáros is megkülönbözteti a demokratikus politikai rendszerekben működő elkötelezett újságírástól.

Hasonló különbséget észlel a demokratikus újságírás különböző gyakorlati között Jean K. Chalaby, aki *Az újságírás mint amerikai találmány* című tanulmányában (1996) az 1830-as évektől az 1920-as évekig tartó időszakban veti össze az újságírás angol-amerikai, illetve francia modelljét.⁵ A sajtó kezdetben mind Amerikában és Angliában, mind Franciaországban összefonódott a pártokkal, azaz pártosan elkötelezett volt. A 19. században azonban az *angol-amerikai sajtó* már jellemzően reprezentativitásra törekedett, tényközpontú volt, szétválasztotta a tényeket és a véleményeket, a politikai pártokkal szemben távolságot tartott, és belső sokszínűséget kínált. A *francia sajtó* viszont még szelektíven válogatott a világ eseményei közül, több véleményírást közölt, nem választotta szét a tényeket és a véleményeket, és elkötelezett, emocionális, gyakran moralizáló hangnemben tudósított. E különbségek forrása a szerző szerint az, hogy az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban az újságírás korán professzionalizálódott, azaz saját nyelvvel, normákkal és identitással bíró, autonóm foglalkozássá vált, míg Franciaországban „nem foglalkozás (*profession*), hanem ideiglenes elfoglaltság (*occupation*) volt” (Chalaby, 1996: 314.), amelyet nemegyszer irodalmárok és politikusok gyakoroltak, a professzionalizálódás pedig csak a 19. század végén kezdődött meg.

Chalaby szerint Angliában és Amerikában azért professzionalizálódott korábban az újságírás, mert ott korábban köszöntött be az ipari forradalom. Ez gyors urbanizációhoz, illetve a gőznyomda feltalálásához vezetett, így a robusztus sajtópiac két előfeltétele: a tömegközönség és a tömegtermelés korai kialakulásának kedvezett. (A világ első gőzsajtóval nyomott lapja a londoni Times volt, amely 1814-ben tért át az új technológiára [lásd Høyer, 1998/2001]). A semlegességre törekvő újságírás kialakulásában a gőznyomda mellett szerepet játszott az elsősorban angol és amerikai találmányként jegyzett elektronikus távíró megjelenése is, mert ez arra ösztönözte az újságírókat, hogy tu-

dósításait röviden, a tényekre szorítkozva adják le [lásd Schudson, 1978].) Franciaországban ugyanakkor késett az ipari forradalom, lassabban fejlődött a gazdaság, ezért a sajtótermékek nem éltek meg a piacból, így rászorultak a pártok és az állam támogatására – a kívülről érkező anyagi támogatás és a szakmai autonómia pedig kizárja egymást.

Emellett – folytatja Chalaby – Angliában és Amerikában az ipari forradalomnak köszönhetően erős középosztály alakult ki, ezért kisebbek voltak a társadalmi különbségek. Az erős középosztály kialakulása a politikai centrumhoz közelítő pártok megjelenésének és így a mérsékelt pluralizmus kialakulásának kedvezett. Franciaországban azonban gyengébb volt a középosztály, így nagyobbak voltak a társadalmi ellentétek. Itt a politikai szférában a pártok spektruma a kommunistáktól a királypártiakig húzódott, vagyis polarizált pluralizmus alakult ki. A társadalmi, politikai és ideológiai különbségek „intenzív osztályharcok” (Chalaby, 1996: 319.) kirobbanásához vezettek; elég az 1848-as februári forradalomra, az 1871 párizsi kommunre vagy 1968 májusára utalni. A mérsékelt pluralizmus az alacsony, a polarizált pluralizmus a magas fokú politikai párhuzamosságnak kedvez.

Daniel C. Hallin és Paolo Mancini *Médiarendszerek* című, az összehasonlító médiakutatás újabb mérföldkövének számító könyvében (2004/2008) a nyugati demokratikus országokat vizsgálva a médiarendszerek három típusát különbözteti meg. Az egyik az *észak-atlanti vagy liberális rendszer*. Ez rendszer szinten megfelel a Siebert és munkatársai által leírt szabadelvű alapmodell és annak változata, a társadalmi felelősség-modell kombinációjának, az újságírás terén pedig a Høyer és Lauk, illetve Chalaby által angol-amerikainak nevezett modellnek. Hallin és Mancini a kontinentális Nyugat-Európán belül is megkülönböztet két rendszert: a *mediterrán vagy polarizált pluralista*, illetve az *észak/közép-európai vagy demokratikus korporatista* rendszert. Hallin és Mancini mediterrán rendszere számos közös vonást mutat Chalaby francia modelljével, észak/közép-európai rendszere pedig Høyer és Lauk skandináv modelljével.

Az újságírás minőségét Hallin és Mancini mindhárom rendszerben két dimenzió mentén jellemzi: a Seymour-Ure-től átvett politikai párhuzamosság magas és alacsony foka, illetve a Chalabytól átvett professzionalizálódás magas és alacsony szintje révén. Pontosabban – Seymour-Ure-rel szemben – Hallin és Mancini a politikai párhuzamosság fogalmát már tágabb értelemben, azaz nemcsak a sajtótermékek és a pártok, illetve a sajtórendszerek és a pártrendszerek, hanem általában a média és a társadalom – így a pártokon túl például a szakszervezetek és az egyházak – viszonylatában használja (Hallin–Mancini, 2004/2008; lásd még Mancini, 2012). A polarizált pluralista és a demokratikus korporatista rendszerben egyaránt magas a politikai párhuzamosság foka, de az előbbiben alacsony, az utóbbiban magas a professzionalizálódás szintje – írja a szerzőpáros.

Hallin és Mancini az újságírás eltérő mintázatainak okait keresve és a már említett szerzőket is idézve megemlíti az ipari forradalom korai, illetve késői megjelenését, az erős, illetve gyenge középosztályt, valamint a politikai szférában a mérsékelt, illetve a polarizált pluralizmus dominanciáját. Azt, hogy az észak/közép-európai országokban magasabb a professzionalizálódás szintje, mint a mediterrán országokban, a szerzőpáros elsősorban a korábbi urbanizációval és polgárosodással magyarázza (illetve a polgárosodás olyan következményeivel, mint például az, hogy a világon először Svédország 1766-os alkotmánya mondta ki az információhoz való jogot).

Hallin és Mancini legalább két további tényező szerepét hangsúlyozza. Az egyik a vallás. Az 1686-os svéd egyházügyi törvényt idézve azt írják, hogy a protestáns országokban mindenki köteles volt „megtanulni Isten ígét és parancsolatait a Szent Bibliában saját szemével olvasni” (Hallin–Mancini, 2004/2008: 171.).⁶ Ezekben az országokban ezért korán jelent meg az olvasóközönség, ami a robosztus sajtópiac kialakulásának kedvezett. A katolikus országokban azonban később jelent meg az általános olvasáskészség, és a mai napig alacsonyabb a lapok példányszáma. Az alacsony példányszám – vagyis a gyenge sajtópiac – tehát fontos oka lehet annak, hogy az újságírás professzionalizálódása a mediterrán országokban alacsony szintű. Hallin és Mancini szerint a másik fontos tényező a racionális-legális uralom megléte vagy hiánya: a professzionális és apolitikus közigazgatás a professzionális és politikailag független újságírás kialakulásának kedvez, vagyis az újságíró is a köz szolgájának tekinti magát. Ellentéte, a politikai klientelizmus ugyanakkor a politikailag elkötelezett, pártokat szolgáló újságírás kialakulását és fennmaradását támogatja.

Chalaby említett tanulmányában az újságírást azért nevezi angol-amerikai „találmánynak”, mert az angolszász újságírás normái a 20. században Franciaországban (és – tegyük hozzá – Nyugat-Európa számos más országában) is egyre több követőre leltek. Ezt jelzi például, hogy a francia nyelv (és – tegyük megint hozzá – számos más nyelv, köztük a magyar is) az angolból vette át a *reporter* és az *interview* szavakat. Az angolszász hagyományok franciaországi átvételének kezdetét Chalaby 1896-ra datálja: ekkor jelenik meg Párizsban az amerikai újságírók által alapított, a semlegességre törekvő újságírás normáit követő *Le Matin* című napilap. Høyer szerint az angolszász újságírás elterjedésének kezdete „Dániában 1905-re, Svédországban 1908-ra, Norvégiában körülbelül 1925-re” tehető (Høyer, 1998/2001: 31.). Høyer azt is megjegyzi, hogy két, egymást kölcsönösen erősítő folyamatról volt szó: a robosztus sajtópiac kialakulása kedvezett a semlegességre törekvő újságírás térhódításának, miközben a semlegességre törekvő újságírás gyakorlata kedvezett a sajtópiac megerősödésének: „A kiválasztott témáknak és a kínálatnak a lehető legszélesebb közönséget kell megszólítaniuk, még akkor is, ha ez esetben senki nem kapja meg pontosan azt, amire vágyik. E módszer nyomán a beszámolók szín-

telenebbé válnak, mellőzik az egyéni stílust és a szubjektív vonásokat.” (Høyer, 1998/2001: 30.). A semlegességre törekvő újságírás sikeres üzleti stratégia is lehet, ha elég erős a közönség- és a hirdetési piac.

Chalaby a fentiek mellett az angol-amerikai újságírási modell térhódításának okai között megemlíti azt is, hogy az angol a legjobb „médianyelv” (Chalaby, 1996: 322.), mert egy szótagos szavaival és találó kifejezéseivel ökonomikusan lehet írni. Hozzáteszi: a modell terjedését segítette az is, hogy a második világháborúig Anglia, a második világháború után Amerika globális politikai hatalom volt.

Hallin és Mancini idézett könyvében hasonló szellemben ír „a liberális modell diadaláról” (Hallin–Mancini, 2004/2008: 277.). Szerintük a polarizált pluralista és a demokratikus korporatista országokban mind jobban háttérbe szorult az elkötelezett újságírás, és mind jobban átvette a helyét a semlegességre törekvő (az ő szóhasználatukban: kereskedelmi) sajtó. Ezt egyfelől az európai integrációval magyarázzák: a közös európai piac kialakítása felé tett lépések az európai szintű kereskedelmi (tehát a belpolitikai kérdésekben meghatározó szerepet játszó pártoktól független) médiabirodalmak térhódításának kedveznek. Másfelől a hagyományos gyűjtőpártok hanyatlását jelölik meg okként, mert ez a politikai mozgósítás személyre szabottabb formáit vonja maga után (például a pártvezérek a neten keresztül közvetlenül – az újságírók megkerülésével – is kommunikálhatnak választóikkal).

Ugyanakkor azonban Hallin és Mancini újabb, *Médiarendszerek a nyugati világon túl* című könyvében (2012) – amelyben különböző kutatók a nyugati demokráciákon túli világ médiarendszereit írják le, és amelyhez a szerzőpáros csak előszót és utószót írt – már azt mondja, hogy Nyugat-Európán túl a liberális modell térhódítása korántsem magától értetődő. Bár erre nincsenek adatok, globális perspektívában talán azt a feltevést is megkockáztathatjuk, hogy a világ országainak többségében ma jellemzőbb az elkötelezett, mint a semlegességre törekvő újságírás.

MAGYARORSZÁG HELYE A MÉDIARENDSZEREK TÉRKÉPÉN

Milyen tanulságai lehetnek mindennek Magyarországra és a régió hasonló országaira nézve? Ha a posztkommunista országokat el tudjuk helyezni a világ médiarendszereinek térképén, arra a kérdésre is választ kaphatunk, hogy miért szakadt félbe az újságírás professzionalizálódása.

Közép- és Kelet-Európa számos elemző szerint a Hallin és Mancini által megfogalmazott szempontok alapján a mediterrán vagy polarizált pluralista rendszerekre hasonlít a legjobban (például Splichal, 1994; Štětka, 2012). Karol Jakubowicz egyenesen úgy fogalmaz, hogy „szemben azzal, amit egy értelmező szótár állítana, a posztkommunista országok, úgy tűnik, a Földközi ten-

ger partján fekszenek, legalábbis átvitt értelemben” (Jakubowicz, 2008: 118.). Így – akárcsak Görögországot, Olaszországot, Portugáliát, Spanyolországot és valamelyest Franciaországot – általában fejletlen sajtópiac, alacsony szintű újságírói professzionalizálódás, magas fokú politikai párhuzamosság és magas szintű állami beavatkozás (pontosabban kormányzati beavatkozás [lásd Sparks, 2008]) jellemzi (MDCEE, 2010–2012). Angelika W. Wyka szerint Közép- és Kelet-Európa médiája „berlusconizálódik” (Wyka, 2007). Sipos szerint a rendszerváltás utáni első két évtizedben a régió más országaihoz hasonlóan a magyarországi médiarendszer is „olaszosodott”, vagyis „maga alá gyűrte a médiát [...] a politikai lojalitás” (Sipos, 2010: 114.). Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a magyar médiarendszernek van néhány közös vonása a liberális és a demokratikus korporatista rendszerekkel is. A 2010-ig működő közszolgálati kuratóriumi struktúra a demokratikus korporatista országokéra hasonlított, mert a testületekben a pártok delegáltjai mellett helyet kaptak a civil társadalom képviselői is. Egyes pártpolitikailag független hírmédiumok pedig a liberális rendszerekre emlékeztetnek; ilyenek a populista bulvárlapok (amelyek a polarizált pluralista rendszerekből hiányoznak), az apolitikus megyei napilapok, és ilyenné vált az elmúlt években az RTL Klub televízió is. (Csupán zárójelben jegyzem meg, mert itt bővebben nem tárgyalhatom, hogy a 2010-es kormányváltás óta Magyarországot – és a 2016-os kormányváltás óta talán Lengyelországot is – tekintélyelvű kormányaik több szempontból orosz mintára kezdték átalakítani, vagyis a „berlusconizálódás”-t részben „putyinizálódás” váltotta fel [lásd Sükösd, 2014]; ám azt, hogy tartós folyamatról van-e szó, még nem tudni).

A mediterrán és a közép- és kelet-európai országok közötti nyilvánvaló hasonlóságok mellett általános különbség az is, hogy míg az előbbieken az utolsó rendszerváltás előtt is piacgazdaság működött, az utóbbiakban tervgazdasági viszonyok uralkodtak. Emellett – történeti távlatban nézve – Közép- és Kelet-Európa országai gyakrabban mentek át hirtelen és drámai politikai változásokon. Szemben a mediterrán országokkal, a közép- és kelet-európai országokat ma is politikai instabilitás és folyamatosan változó alkotmányos és jogi környezet jellemzi (Hallin–Mancini, 2013; Mancini, 2015).

A szakirodalomban ugyanakkor vitatott kérdés, hogy a posztkommunista régió egységes médiarendszert alkot-e. Minél közelebről nézzük az egyes közép- és kelet-európai országokat, annál több különbséget látunk köztük. A közös – kommunista – történelmi örökség ellenére a régió országai az 1989–1991-es rendszerváltások óta számos elemző szerint „különböző utakra” léptek (Mungiu-Pippidi, 2013: 40.), amelyek a „posztkommunizmusok sokszínűségéhez” (Jakubowicz–Sükösd, 2008: 25.) vagy „különböző kimenetekhez” (Mihelj–Downey, 2012: 7.) vezettek. Mancini szerint Közép- és Kelet-Európa országai nem egységes médiarendszert, hanem sajátos, a globalizáció és az

egyes országokra jellemző helyi sajátosságok által egyaránt formált hibridet alkotnak (Mancini, 2015).

Az egyes közép- és kelet-európai országok között mutatkozó különbségek mellett mégis úgy tűnik, közös vonás, hogy az újságírás mindennapi gyakorlatában – kisebb vagy nagyobb mértékben – tovább él az elkötelezett hagyomány. Vagyis e téren a régió *belüli* különbségek eltörpülnek a régió és más régiók *közötti* különbségekhez képest (és aligha nagyobbak, mint például az angol és az amerikai újságírás közti különbségek). A „posztkommunizmusok sokszínűsége” tehát az újságírás terén nem tűnik igaznak.

Az eddigiek tanulságait levonva azt mondhatjuk: ha Magyarország és a régió több országa „olaszosodott”, akkor abban, hogy itt nem, vagy csak részben professzionalizálódott az újságírás, hasonló tényezők játszhattak szerepet, mint a mediterrán térségben. Így az okok között elsősorban a késői ipari forradalmat és a gyenge középosztályt kell keresnünk. Az erős középosztály hiányának fontos következménye a polarizált pluralizmus. Emellett fontos tényező az erős katolikus egyház, mert a katolicizmus miatt későn vált általános gyakorlattá az olvasás, ami hátráltatta a robosztus sajtópiac kialakulását; igaz, a katolicizmus szerepe itt messze nem olyan erős, mint például Olaszországban.

A professzionalizálódás félbeszakadását magyarázhatják továbbá a gyakori rendszerváltások is. Ezeket szinte mindig ideológiaváltások kísérték. A különböző politikai elitok – arra törekedve, hogy biztosítsák a felnövekvő generációk lojalitását (Szabó, 2009) – igyekeztek a médiát a befolyásuk alá vonni és ideológiájuk népszerűsítésére használni, vagyis korlátozták az újságírók szakmai autonómiáját. A rendszer gyakori változásai felelhetnek a klientelizmus hagyományáért is, mert az egymást váltó politikai elitok igyekeztek saját szövetségeseiket döntéshozó helyzetbe hozni. Ez pedig ugyancsak magyarázhatja, miért élt tovább az elkötelezett újságírás hagyománya.

Lauk (2008) megemlíti egy további tényezőt is: mivel a régió országait nemegyszer idegen hatalmak szállták meg, a sajtónak a 19. századtól egészen a közelmúltig fontos szerepe volt a nemzeti nyelv és kultúra – így a nemzeti identitás – ápolásában. Az újságírás ezért szorosan összefonódott az irodalommal. Az újságíró elkötelezett közértelmiségiként viselkedett, s e hagyomány ma is tovább él, útját állva az újságírás angol-amerikai hagyományainak meghonosítását célzó törekvéseknek.

Talán nem mellékes az sem, hogy a polarizált pluralista és a demokratikus korporatista országokban (például Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Franciaországban, Finnországban, Hollandiában, Olaszországban és Svédországban) működnek olyan sajtólapok, amelyeket az állam azzal a céllal hozott létre, hogy növelje a sajtó gazdasági függetlenségét és így csökkentse politikai függőségét (összefoglalóan lásd Bajomi-Lázár, 2004). Ezek a sajtólapok szerepet játszhattak abban, hogy a 20. század során a kontinentális nyugat-európai országokban teret nyert a liberális modell. Magyarországon és más közép-

és kelet-európai országokban azonban a rendszerváltás után – bár a kérdés többször felmerült – az állam nem támogatta anyagilag az újságokat (MDCEE, 2010–2012), azaz aktívan nem segítette elő az újságírás professzionalizálódását.

Az alábbiakban úgy fogok érvelni: abban, hogy Magyarországon és a régió több más országában félbeszakadt az újságírás professzionalizálódása, szerepet játszhat az átmeneti társadalmak egy további sajátossága, a folyamatos politikai és ideológiai bizonytalanság is. Előbb azonban át kell tekintenünk a demokratikus újságírás hagyományainak néhány sajátosságát és lehetséges tipológiáját.

AZ ÚJSÁGÍRÁS TIPOLOGIÁI

Hányféleképpen tipizálhatjuk a demokratikus újságírást a szakirodalom eddig felidézett, kissé talán kaotikus leírásai alapján?

Michael Kunczik például ezt írja: „Az újságírás két fő felfogását különböztethetjük meg. Az egyik a *semlegesen objektív újságírás*, amely passzívan távolságot tart a tudósításokban szereplő eseményektől. Az ellenkezője az aktívan bevonódó, részt vevő, társadalmilag elkötelezett, *ügyeket képviselő* újságírás.” (Kunczik, 2001: 76.; kiemelések az eredetiben). Kunczik megközelítése nagyjából követi a szakirodalom fősodrát, amely megkülönbözteti az angol-amerikai vagy észak-atlanti, illetve a francia/skandináv vagy mediterrán és észak/közép-európai gyakorlatot. A két újságírási hagyomány megnevezésére azonban – Kunczikkal szemben – én inkább a *semlegességre törekvő* és az *elkötelezett* kifejezést használok, mert a semlegesség (és a mellette vagy helyette gyakran használt objektivitás) fogalma problematikus. Brian McNair ugyanis arra hívja fel a figyelmet *Az újságírás szociológiája* című könyvében (1998), hogy: „...az újságírás – mint minden emberi narratíva – lényegét tekintve *ideologikus*. [...] a közönségnek nemcsak tényeket ad át, hanem (szándékosan vagy sem) átadja mindazokat a premisszákat, attitűdöket, hiedelmeket és értékeket is, amelyek alkotójuk sajátos világképéből fakadnak, és amelyek ezt a világképet tükrözik. Ennek az ideológiának a tartalma lehet tudatosan és szándékosan artikulált, mint például akkor, amikor egy laptulajdonos a szerkesztőségi nézőpont vagy »torzítás« meghatározására használja gazdasági hatalmát. Vagy lehet (az olyan közszolgálati szervezetek, mint a British Broadcasting Corporation esetében) azoknak az értékeknek a finoman strukturált párolata, amelyekről a tartalom előállítói úgy vélik, hogy az adott időben társadalmi konszenzus áll mögöttük, vagyis arra tesznek kísérletet, hogy a közérdeket vagy az egyetemes értékeket képviseljék, szemben a magánideológiákkal és a magánérdekekkel.” (McNair, 1998: 6.; kiemelés az eredetiben).

A hírszociológia szakirodalma a *szándékos torzítás* mellett az *akaratlan torzítás* számos formáját ismeri. Az újságíró (vagy a szerkesztőbizottság) torzít,

amikor témát, címet, szót és kontextust választ, önkéntelenül is érvényesítve saját szubjektív (vagy kollektív szubjektív) értékrendjét. Torzít, amikor a közönség feltételezett igényeihez igazítja tematikáját, például a botrányokra fókuszál. Torzít, amikor a közönség vélt tudásához igazodva leegyszerűsítve – személy- és eseményközpontúan – számol be a politikai történésekről. Torzít, amikor a hírszerkesztés dologi kontextusa – az anyagi és az információforrások bősége, az elérhető terjedelem –, és nem a hírérték alapján dönt arról, hogy miről és miként tudósít. Ráadásul az újságíró a pusztá jelenlétével is befolyásolja az eseményeket: így például azzal, hogy tudósítóként részt vesz a parlament ülésén, a felszólaló képviselők pedig a várható sajtóbeszámolókat figyelembe véve szólalnak fel, elveszti az kívülről objektív megfigyelői státusát (Schudson, 1974; Cohen, 1997; McNair, 1998; a torzítások egy másik tipológiájáról lásd McQuail, 2000/2003).

A torzítás tehát szükségszerű: nemcsak az elkötelezett, hanem a semlegesre törekvő újságírás sem objektív (ennyiben tehát tévedésnek tűnik Kunczik szóhasználata, a „semlegesen objektív” újságírás fogalma). Az a tudósítás, amelyet az egyik olvasó semleges beszámolónak lát, mert premisszái megegyeznek a saját premisszáival, a másik számára elfogultnak tűnik, mert premisszái különböznek az ő premisszáitól – és viszont. A két újságírási hagyomány közti határvonal elmosódik. A semlegesség/elkötelezettség graduális ismérv.

Az újságírás tehát kisebb vagy nagyobb mértékben mindig elkötelezett (vagyis ideologikus). Az elfogultság foka mellett azonban hasznos lehet még egy megkülönböztetést tenni. A politikai és médiarendszereket megosztó törésvonalak nem feltétlenül fedik egymást: egyes ügyek megítélésében szembekeverülhetnek egymással a politikai pártok és azok a hírmédiumok, amelyek egyébként szervezetileg, céljaik vagy célközönségük terén közel állnak hozzájuk. Ezért úgy vélem, ahogyan a politikatudomány is különbséget tesz az ügy- és eszmealapú szavazás, illetve a pártalapú szavazás között (*issue voting* és *affiliation voting*, lásd például Sodaro, 2001), úgy érdemes különbséget tennünk az *ügyeket és eszméket képviselő*, illetve a *pártokat képviselő* újságírás között is (nevezzük ezeket angolul úgy, hogy *issue journalism* és *affiliation journalism*).

Ha az alacsony és a magas szintű politikai párhuzamosságot, valamint az újságírás angol-amerikai/semlegességre törekvő, illetve francia-skandináv/elkötelezett modelljét olyan dimenzióknak tekintjük, amelyekkel a különböző médiarendszereket leírhatjuk és megkülönböztethetjük, akkor azt kell mondanunk, hogy az ügyeket és eszméket képviselő újságírás és a pártokat képviselő újságírás dimenziója a korábban használt dimenziók egyikével sem párhuzamos, hanem metszi azokat. Alacsony szintű politikai párhuzamosság mellett is találunk olyan hírlapokat és hírmédiumokat, amelyek elkötelezetten képviselnek valamilyen ügyet (például a szegények vagy a nők esélyegyenlőségének ügyét). Magas szintű politikai párhuzamosság mellett is találunk olyan

szerkesztőségeket, amelyek egy-egy konkrét ügy kapcsán szembehelyezkednek a hozzájuk egyébként közel álló párt álláspontjával (Magyarországon ez történt például 2015-ben, amikor a menekültválság kapcsán a korábban az MSZP-t támogató hírmédiumok helyezkedtek szembe a párt álláspontjával: a hírmédiumok több empátiát követeltek a menekültügy kezelésében, mint a kérdésben tartózkodó álláspontot elfoglaló párt). Hasonlóképpen, a semleges-ségre törekvő újságírásban is találunk példát az ügyeket és eszméket képviselő újságírásra (a történetileg angolszász gyökerű tényfeltáró újságírás például a közpénzek elszámoltatásának ügyét képviseli). Az elkötelezett újságírásnak pedig – amint arra a szakirodalom felidézése során már utaltam, idézve Høyer és Lauk definícióját – egyformán szerves része az ügyeket és eszméket, illetve a pártokat képviselő újságírás.

Az ügyeket és eszméket képviselő, illetve a pártokat képviselő újságírás megkülönböztetése különösen hasznos lehet a közép- és kelet-európai médiarendszerek leírása során, mert itt a hírmédiumok és a pártok közti „koalíciók” gyakran változnak. Magyarországon példa erre a Simicska Lajos tulajdonában álló Magyar Nemzet, Hír TV és Lánchíd Rádió esete: ezek 2015-ben szembefordultak korábbi szövetségesükkel, a Fidesszel, de megőrizték jobboldali orientációjukat, vagyis a párt iránti elkötelezettségük látványosan csökkent, de az ügyek és eszmék iránti elkötelezettségük változatlan maradt.

AZ ÚJSÁGÍRÁS ÉS A KÖZÖNSÉG SZÜKSÉGLETEI

Zrinjka Preuško, Dina Vozab és Antonija Čuvalo hívja fel a figyelmet arra, hogy az összehasonlító mediakutatás mindeddig kevés figyelmet fordított a közönségre, holott a közönség médiafogyasztási szokásai nagymértékben befolyásolják a médiarendszereket. Empirikus vizsgálatuk során azt találták, hogy a közép- és kelet-európai országok többségében – köztük Magyarországon – a mediterrán országokéhoz hasonlóan alacsony a rádióhallgatással, az újságolvasással és az internetezéssel töltött idő (Preuško et al., 2013). Igaz, elemzésükben csupán a közönség médiaválasztását elemzik, vagyis azt, hogy az emberek *milyen gyakran* választják szükségleteik kielégítésére a sajtót, a rádiót, a televíziót, illetve az internetet, azt azonban nem vizsgálják, hogy a közönség *milyen szükségleteit* igyekszik így kielégíteni.

Azokhoz a tényezőkhöz, amelyek megmagyarázhatják, miért szakadt félbe az újságírás professzionalizálódása Magyarországon és a régió több országában, a közönséget vizsgálva talán még egyet hozzátehetünk. Feltehetjük ugyanis, hogy a fiatal demokráciákban a közönség részben más funkció betöltését várja a hírmédiától, mint a régi demokráciákban.

James W. Carey *A kommunikáció mint kultúra* című könyvében (1989/1992) különbséget tesz a kommunikáció két modellje közt. Kiindulópontja Emile

Durkheim vallási rítusfogalma: a rítusé, amely „olyan szimbolikus rendet terem, amelynek funkciója nem a tájékoztatás, hanem a megerősítés”, így elvezet a bizonytalanból a bizonyosba. Carey ez alapján különbözteti meg egyfelől a kommunikáció *transzmissziós modelljét*, amely az információátadásra fókuszál, másfelől a kommunikáció *rituális modelljét*, amely „az újságolvasásban nem annyira az információ küldését és összegyűjtését látja, hanem inkább egy misén való részvételt, egy olyan helyzetet, amelynek résztvevője semmi újat nem tanul, de amelyben egy bizonyos világtér jelenik és erősödik meg” (Carey, 1989/1992: 19–20.). Carey szerint a hírek drámává állnak össze, amely a világot a Jó és a Gonosz közti folyamatos harcra ábrázolja.

Jaap van Ginneken már egyenesen így fogalmaz *A globális hírek tudománya* című könyvében (1999): „A televízió napi rendszerességgel sugárzott esti híradóit tekinthetjük a kollektív terápia egy formájának is. Felidéznek, beazonosítják, címkézik, kategorizálják a világunk rendjére és a világtérünkre leselkedő különböző veszélyeket, foglalkoznak velük, és »letudják« őket [...] hogy megerősítést nyerve térhessünk nyugovóra.” (Ginneken, 1999: 32.; kiemelés tőlem: B. L. P.).

A médiarítus tehát – akár a vallási rítus – arra szolgál, hogy az újságolvasó, a rádióhallgató, a tévéző eligazodjon a zavarosnak tűnő világban. Olyan értékeket nyújt neki, amelyekkel azonosulhat; olyan virtuális közösségeket terem, amelyekhez csatlakozhat; olyan identitásokat kínál fel, amelyeket vállalhat. A káoszról a rendbe vezeti el. (Ez különösen igaz az új médiára. A Facebook például olyan algoritmus alapján működik, amelynek köszönhetően a felhasználó szinte kizárólag az őt érdeklő témákkal és a számára kedves értelmezési keretekkel találkozhat, és amelynek köszönhetően elkerülheti a neki nem tetsző – ezért kognitív disszonanciát okozó – témákat és értelmezési kereteket.)

A demokratikus újságírás két alapmodelljét és a kommunikáció két alapmodelljét összekötve párhuzamot vonhatunk egyfelől a semlegességre törekvő újságírás és a kommunikáció transzmissziós felfogása, másfelől az elkötelezett újságírás és a kommunikáció rituális felfogása között. Az újságírás elkötelezett modellje létező közönségigényt elégít ki. A politikai hírek olvasása, hallgatása, nézése sokszor rítus, amely az orientációt szolgálja. Minél elkötelezettebb egy hírlap vagy egy hírmédia, annál jobban eleget tesz ennek a szükségletnek – és annál kevésbé felel meg a kommunikáció transzmissziós modelljének szellemében megfogalmazott követelménynek, hogy semlegességre törekedve tájékoztasson.

McNairst idézve azt írtam: a politikai újságírás mindig ideologikus. Az ideológiák természetét vizsgáló Karl Popper pedig úgy fogalmaz: a politikai ideológiák „szekuláris vallások”. Az embereknek belső szükségletük, hogy megértsék a sokszínű és zavarosnak tűnő valóságot, és hogy szilárd identitást alakítsanak ki. A politikai ideológiák e szükségletüket elégítik ki azzal, hogy

strukturálják és értelmezik a világot. A politikai ideológiák az összetartozás érzését nyújtó normákat kínálnak, táplálják a csoportkohéziót, és segítenek a társadalmi rend és stabilitás megteremtésében. Akár a vallások, fekete-fehér világmagyarázatokat kínálnak azáltal, hogy megmondják, mi a „jó” és mi a „rossz”, mi a normális és mi a normasértő, mi legitim és mi illegitim (lásd Heywood, 2003). Az újságírás mindig ideologikus, de az elkötelezett újságírás ideológiai beágyazottsága mindig manifesztabb, mint a semlegességre törekvő újságírásé.

A kommunikáció transzmissziós és rituális megközelítése természetesen nem kizárja, hanem kiegészíti egymást; az előbbi a kommunikáció racionális, az utóbbi a kommunikáció emocionális aspektusára fókuszál. A média rituális célokra – megerősítésre – való használata egyetemes jelenség. Ugyanakkor érvelhetünk úgy, hogy azokban a régi demokráciákban, amelyekben a politikai szférát mérsékelt pluralizmus jellemzi, és amelyekben a legfontosabb társadalmi kérdések megítélésében konszenzus van, a közönség inkább tájékozódásra használja a hírmédiát, ami a semlegességre törekvő újságírásnak kedvez. Ám azokban az új demokráciákban, amelyekben a politikai szférát a polarizált pluralizmus jellemzi (így különösen Magyarországon, Csehországban és Szlovákiában, lásd Enyedi-Bértoa, 2010), és amelyek társadalmi a legutóbbi, alig negyedszázada történt rendszerváltás óta gyors értékértékváltást éltek meg, vagyis amelyekben még friss a diktatúrából a demokráciába és a tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet emléke, több a politikai és az ideológiai konfliktus. Aukse Balčytienė, Epp Lauk és Michał Głowacki szerint „egy változó társadalmat az erős társadalmi és ideológiai alapok hiánya jellemez; változó időkben és körülmények között egymással szemben álló nézetek [...] élnek egymás mellett [...] megnövelve a politikai különbségeket és fragmentációt” (Balčytienė et al., 2014: 10–11.).

Ráadásul a munkaerőpiactól a közoktatáson át az egészségügyig számos területen háttérbe szorult az állam szerepe, míg a piacé megerősödött, ami tovább növelte a közönség körében a kiszolgáltatottság és a bizonytalanság érzését (Balčytienė et al., 2014). A politikai polarizáció együtt járt a gazdasági polarizációval: a szegények még jobban elszegényedtek, a gazdagok még jobban meggazdagodtak; nőtték a társadalmi különbségek. Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is, ahol számos kérdésben hiányzik a társadalmi konszenzus, a közönségnek nagyobb szüksége lehet a hírmédia megerősítő, mint tájékoztató szerepére. Ez a társadalmi közeg jobban kedvez az elkötelezett újságírásnak. Más szavakkal: minél megosztottabb egy társadalom, és minél nagyobb bizonytalanság jellemzi, annál jobban előtérbe kerülhet a média rituális funkciója, mert a politizáló nagyközönségnek annál nagyobb szüksége lehet megerősítésre.

A politikai párhuzamosság fogalmát, mint írtam, Hallin és Mancini nemcsak a sajtó és a pártok, hanem általában a sajtó és a társadalmi csoportok vi-

szonyának jellemzésére használja (Hallin–Mancinin 2004). Azokban az országokban, amelyeket polarizált pluralizmus jellemez, nemcsak a pártokat, hanem a közönséget is mély ideológiai törésvonalak osztják meg; a sajtó nemcsak a pártok, hanem a közönség tükre is, akár egyes pártok, akár egyes eszmék és ügyek iránt elkötelezett. A médiapiacra verseny van; a szerkesztőségek a piacból élnek. Ha nem fogékonyak a közönség elvárásaira, gyorsan tönkremennek. Elemi érdekük tehát, hogy kiszolgálják célközönségük igényeit, így megerősítés iránti vágyát is. A hatás persze két irányú: a közönség befolyásolja a tartalmat, de a közönség viselkedését is befolyásolja az elérhető tartalom.

Bár arról nehéz megbízható empirikus adatokat találni, hogy a közönség Magyarországon ténylegesen milyen szükségleteinek kielégítésére használja a hírmédiát, érdemes idézni azt az emailt, amelyet Lampé Ágnes, a baloldali 168 Óra újságírója küldött 2016. február 12-én e sorok szerzőjének kérdéseire válaszolva, mert úgy tűnik, illusztrálja a magyar közönség egy részének médiahasználati szokásait: „Több esetben előfordult [...], hogy csökkent a lap példányszáma, ha fideszes politikus vagy közszereplő került a címlapra. Az olvasók [ilyenkor] magát a lapot is egy az egyben elutasítják, nem hajlandók még megvenni sem. Amikor például interjú készült Répássy Róberttel, az Igazságügyi Minisztérium egykori parlamenti államtitkárával, sok olvasói megjegyzést kaptam arról, hogy mi a fenének kell megszólaltatni a »Fidesz-papagáj-kommandó tagját«, »épp eleget harsogják a hülyeségeiket amúgy is«, és »Agikának igazán nem ilyen szemetekkel kellene foglalkoznia« [...] Viszont az a tendencia is megfigyelhető, hogy ha egy fideszes interjúalany nem jól jön ki az interjúból, annak a 168 Óra olvasói kifejezetten örülnek. Akkor elismerő megjegyzéseket is kapok, akkor kevésbé gond, hogy az illető megjelent a lapban. Az olvasók inkább megnyugszanak és megerősítést kapnak saját hitvallásuk vagy politikai nézeteik helyességéről.”

Hasonlóan nyilatkozott Gajdics Ottó, a 2016 elején indult, jobboldali rádióállomás, a Karc FM vezetője. Szerinte: „Magyar sajátosság, hogy az emberek azt a médiumot kedvelik, amelyik az ő gondolataikat közvetíti. Frusztrálódnak, ha a prekoncepciójuk ellenkezőjéről próbálják meggyőzni őket. [...] A hallgatók [...] örjöngenek, hogy a túloldal emberét mi a fenének hívtam be, kit érdekel a hülyesége. És akkor inkább nem hívom be. Nem azért, mert nem tartom fontosnak, hanem mert nem akarom elveszíteni a hallgatóimat.”⁷

Hasonló motivációk játszhatnak szerepet az újságírók szerepfelfogásában is. A régi, konszenzusos értékeken nyugvó, nagy hagyományokkal rendelkező demokráciákban az újságírók megelégednek azzal, hogy közönségüket el-
lássák a politikai és egyéb döntések meghozásához szükséges információkkal, azaz krónikásként – az autonóm újságírói szakma képviselőiként – viselkedjenek. Az ideológiai törésvonalak mentén megosztott, átmeneti, bizonytalanabb társadalmakban viszont az újságírók nagyobb késztetést érezhetnek arra,

hogy megerősítsék közönségüket, azaz felelős közértelmiségiként segítsenek értelmezni a világ eseményeit.

Abban tehát, hogy Magyarországon és számos közép- és kelet-európai új demokráciában csak félig honosodott meg a semlegességre törekvő újságírás modellje, a korábbiakban már említett történeti okok mellett szerepet játszhat a közönség megerősítés iránti vágya is, amely a társadalmi-ideológiai konszenzus hiányából és a rendszerváltás utáni értékbizonytalanságból fakadhat. Normatív szempontból ez értelmezhető úgy is, hogy az átmeneti társadalmak kontextusában az újságíró nemcsak azzal tehet eleget a „megrendelőtől”, azaz a közönségtől kapott társadalmi megbízatásának, ha semlegesen igyekszik tájékoztatni, hanem akkor is, ha ügyeket, eszméket vagy pártokat támogat.

ÖSSZEGZÉS ÉS TOVÁBBI KUTATÁSOK

Írásomban arra a kérdésre kerestem választ, hogy miért szakadt félbe az újságírás professzionalizálódása Magyarországon és más közép- és kelet-európai országokban. Előbb áttekintettem azokat a történeti okokat, amelyek a demokratikus újságírás két fő modellje: a semlegességre törekvő és az elkötelezett újságírás kialakulásához vezettek. A szakirodalom néhány kiemelkedő írását szemlélve ezek közé soroltam az erős vagy gyenge médiapiacot, az egyén és a társadalom viszonyáról vallott tekintélyelvű vagy szabadelvű társadalom-filozófiai koncepciót, az ipari forradalom korai vagy késői kezdetét (vagyis a gyors vagy lassú urbanizációt és technológiai fejlődést), a pártrendszert, a társadalmi törésvonalakat, az erős középosztály meglétét vagy hiányát, a nemzeti nyelv és kultúra ápolásának hagyományát, valamint a racionális-legális uralom, illetve a klientelizmus elterjedtségét. Ezután úgy érveltem, hogy Magyarország és több más posztkommunista ország számos közös vonást mutat a mediterrán országokkal, ahol szintén félbeszakadt az újságírás professzionalizálódása, vagyis a jelenség mögött itt is hasonló okokat kell keresnünk, mint ott.

Majd úgy érveltem: a fentiek mellett a kétféle újságírói szerepfelfogás mögött részben különböző közönségszükségletek is állhatnak. A média a közönségből él, ki kell szolgálnia annak szükségleteit. A közönség pedig nemcsak tájékoztatást vár a sajtótól, hanem megerősítést is. Minél elkötelezettebb egy hírmédium, annál jobban eleget tesz a megerősítés szükségletének, és minél bizonytalanabb egy társadalom – vagyis minél fiatalabb egy demokrácia – annál nagyobb szükségük lehet az embereknek elkötelezett hírmédiumokra. A korábban említett okok mellett ez is magyarázhatja azt a sajátos kettősséget, amellyel negyedszázaddal a rendszerváltás után Magyarországon és Közép- és Kelet-Európa több országában találkozhatunk: a rendszerváltással megkezdődött az újságírás professzionalizálódása (azaz a hírmédia a retorika szintjén

a semlegességre törekvő újságírás modelljét kezdte követni), de az azóta eltelt idő rövidsége miatt, a gyorsan változó társadalmi értékek közegében ez a professzionalizálódási folyamat félbeszakadt (vagyis a gyakorlat szintjén az elkötelezett újságírás maradt a főszabály).

Bár az aligha kétséges, hogy a plurális médiapiacokon a médiumoknak fogékonyak kell lenniük a közönség igényeire, azt még empirikusan is vizsgálni kell, hogy a magyar közönség és általában a közép- és kelet-európai régió közönsége valóban *inkább* megerősítésre használja-e a médiát, mint az angol-szász országok közönsége. Ezt talán egy olyan tartalomelemzés támasztaná alá, amely a hírek alá írt kommenteket veti össze, azt vizsgálva, hogy a kommentelők mennyire emocionálisan vagy racionálisan érvelnek, illetve mennyiben fókuszálnak a vizsgált cikkek tárgyára vagy mennyiben személyeskednek azokban az országokban, ahol a semleges objektív újságírás hagyománya vert gyökeret, illetve azokban, amelyekben tovább él az elkötelezett újságírás hagyománya.

JEGYZETEK

- ¹ Ahol külön nem jelzem, ott a saját fordításomban közlöm az idézeteket – B. L. P.
- ² A részleteket lásd az atlatszo.hu oknyomozó hírportálon: <http://blog.atlatszo.hu/2016/02/a-szponzoralt-cikkek-tartalmat-is-egyezteteti-a-pestisracok-a-miniszteriummal/> (utolsó letöltés: 2016. II. 21.).
- ³ Itt mondok köszönetet Paolo Mancininak, Henrik Örnebringnek, valamint a *Politikatudományi Szemle* által felkért anonim szaklektoroknak értékes javaslataikért – B. L. P.
- ⁴ Nagy Zsolt fordítása.
- ⁵ Chalaby 1996-ban közölt írásában nem hivatkozik Høyer és Lauk 1995-ös tanulmányára. Az ugyanis először magyar fordításban jelent meg, és angolul csak évekkel később, 2003-ban közzölte – kisebb módosításokkal – a *Nordicom Review*.
- ⁶ Orosz Ildikó fordítása.
- ⁷ Lásd: Gajdics Ottó: Nem irígylem a média munkatársait. Az lenne hamis, ha függetlennek hazudnám magam, *Médiapiac*, <https://www.mediapiac.com/mediapiac/Gajdics-Otto-Nem-irigylem-a-media-munkatarsait/112525/> (letöltés: 2016. április 4.).

IRODALOM

- Bajomi-Lázár Péter (2002): A politikai újságírás normái Magyarországon. *Mozgó Világ*, 2. sz., 53–68.
- Bajomi-Lázár Péter (2003): Az objektivitásdoktrína nyomában. A politikai újságírás normái az Egyesült Államokban. *Médiakutató*, nyár, 13–38.

- Bajomi-Lázár Péter (2004): *Sajtó, szabadság. Médiapolitikai alternatívák*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.
- Bajomi-Lázár Péter–Sükösd Miklós (2009): Médiapolitikai trendek Kelet-Közép-Európában 1989–2008. *Politikatudományi Szemle*, XVIII. évf., 1. sz., 141–158.
- Bajomi-Lázár Péter–Tóth Borbála (2013): Elhallgatások és csúsztatások. Manipuláció a közmédiában. *Élet és Irodalom*, október 31., 3–4.
- Balčytienė, Aukšė (2012): Culture as a Guide in Theoretical Explorations of Baltic Media. In: In: Daniel C. Hallin–Paolo Mancini (eds.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. 51–71.
- Balčytienė, Aukšė–Epp Lauk–Michał Glowacki (2014): Roller Coasters of social change, democracy and journalism in Central and Eastern Europe. In: Michał Glowacki–Epp Lauk–Aukšė Balčytienė (eds.): *Journalism that Matters. Views from Central and Eastern Europe*, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warsawa–Wien, Peter Lang Publishing. 9–19.
- Bayer József (2005): Globalizáció, média, politika. A politikai kommunikáció változó kontextusa a globalizáció korában. In: Bayer József–Bajomi-Lázár Péter (szerk.): *Globalizáció, média, politika*, 9–47. o. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Bayer Judit, szerk. (2010): *A közszolgálati média és az európai versenyjog. Közszolgáltatóság a változó világban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Carey, James W. (1989/1992): *Communication as Culture: Essays on Modernity and Society*. New York–London, Routledge.
- Challaby, Jean K. (1996): Journalism as an Anglo-American Invention. A Comparison of the development of French and Anglo-American Journalism, 1830–1920s. *European Journal of Communication*, vol. 11, no. 3, 303–326.
- Cohen, Elliot D. (1997): Forms of News Bias. In: Elliot D. Cohen–Deni Elliot (eds.): *Journalism Ethics. A Reference Handbook*. Santa Barbara, ABC–CLIO, Inc. 58–63.
- Diamond, Larry–Molino, Leonardo (2005): Introduction. In: Larry Diamond–Leonardo Molino (eds.): *Assessing the Quality of Democracy*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press. ix–xviii.
- Dobek-Ostrowska, Bogusława (2012): Italianization (or Mediterraneanization) of the Polish Media System? Reality and Perspective. In: Daniel C. Hallin–Paolo Mancini (eds.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. 26–50.
- Enyedi Zsolt–Fernando Casal Bértoa (2010): Pártverseny-mintázatok és blokkpolitika Kelet-Közép-Európában. *Politikatudományi Szemle*, 19. évf., 1. sz., 7–30.
- Hallin, Daniel C.–Paolo Mancini (2004/2008): *Médiarendszerek. A média- és politikai rendszerek három modellje*. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet–Gondolat Kiadó.
- Hallin, Daniel C.–Paolo Mancini, eds. (2012): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press.
- Hallin, Daniel C.–Paolo Mancini (2013): „Comparing Media Systems” between Eastern and Western Europe. In: Peter Gross–Karol Jakubowicz (eds.): *Media Transformations in the Post-Communist World. Eastern Europe's Tortured Path to Change*. Lanham–Boulder–New York–Toronto–Plymouth, Lexington Books. 15–32.

- Heywood, Andrew (1994): *Political Ideas and Concepts: An Introduction*. New York, Herder & Herder.
- Høyer, Svennik (1998/2001): Média a harmadik évezred küszöbén. Forradalmak a kommunikációban. *Médiakutató*, tél, 23–38.
- Høyer, Svennik–Epp Lauk (1995): A hivatásos újságírás és a civil társadalom. Történeti áttekintés. *Jel-Kép*, 1. sz., 73–89.
- Jakubowicz, Karol (2008): Finding the Right Place on the Map: Prospects for Public Service Broadcasting in Post-Communist Countries, In: Karol Jakubowicz–Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media Change in a Global Perspective*. Bristol–Chicago, Intellect Books. 101–124.
- Jakubowicz, Karol–Miklós Sükösd (2008): Twelve concepts regarding media system evolution and democratization in post-communist countries. In: Karol Jakubowicz–Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media in a Global Perspective*. Bristol–Chicago, Intellect Books. 9–40.
- Kunczik, Michael (2001): Media and Democracy: Are Western Concepts of Press Freedom Applicable in New Democracies? In: Péter Bajomi-Lázár–István Hegedűs (eds.): *Media and Politics*. Budapest, New Mandate Publishing House. 59–99.
- Lauk, Epp (2008): How Will It All Unfold? Media Systems and Journalism Cultures in Post-Communist Countries. In: Karol Jakubowicz–Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media in a Global Perspective*. Bristol–Chicago, Intellect Books. 193–212.
- Lauk, Epp (2009): Reflection on Changing Patterns of Journalism in the New EU countries. *Journalism Studies*, vol. 10, no. 1, 69–84.
- Lázár Guy (1992): Sajtó és hatalom. *Népszabadság*, május 28.
- Mancini, Paolo (2012): Instrumentalization of the media vs. political parallelism. *Chinese Journal of Communication*, vol. 5, no. 3, 262–280.
- Mancini, Paolo (2015): The News Media between Volatility and Hybridization. In: Jan Zielonka (ed.): *Media and Politics in New Democracies. Europe in a Comparative Perspective*. Oxford University Press. 25–37.
- McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London, Arnold.
- MDCEE (2010–2012): Media and Democracy in Central and Eastern Europe country reports, <http://mde.politics.ox.ac.uk/index.php/country-reports> (letöltés: 2015. X. 17.).
- McQuail, Denis (2000/2003): *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Mihelj, Sabina–John Downey (2012): Introduction: Comparing Media Systems in Central and Eastern Europe: Politics, Economy, Culture. In: John Downey–Sabina Mihelj (eds.): *Central and Eastern European Media in Comparative Perspective: Politics, Economy and Culture*. London, Ashgate. 1–13.
- Milewski, Natalia–Paulina Bercyzsin–Epp Lauk (2014): Three countries, one profession: the journalism vultures in Poland, Romania and Moldova. In: Michał Glowacki–Epp Lauk–Aukse Balcytiene (eds.): *Journalism that Matters. Views from Central and Eastern Europe*. Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warsawa–Wien: Peter Lang. 97–114.

- Mungiu-Pippidi, Alina (2013): Freedom Without Impartiality. The Vicious Circle of Media Capture. In: Peter Gross–Karol Jakubowicz (eds.): *Media Transformations in the Post-Communist World. Eastern Europe's Tortured Path to Change*. Lanham–Boulder–New York–Toronto–Plymouth, Lexington Books. 33–47.
- Örnebring, Henrik (2012): Clientelism, Elites, and the Media in Central and Eastern Europe. *The International Journal of Press/Politics*, vol. 17, no. 4, 497–515.
- Pereira, José Santana (2015): Variety of Media Systems in Third-Wave Democracies. In: Jan Zielonka (ed.): *Media and Politics in New Democracies*. Oxford, Oxford University Press. 231–247.
- Preuško, Zrinjka–Dina Vozab–Antonija Čuvalo (2013): Audiences As a Source of Agency in Media Systems: Post-Soicalist Europe in Comparative Perspective. *Mediální Studija/Media Studies*, no. 2, 137–154.
- Rantanen, Terhi (2013): A critique of the systems approaches in comparative media research: A Central and Eastern European Perspective. *Global Media and Communication*, vol. 9, no. 3, 257–277.
- Schudson, Micheal (1978): *Discovering the News. A Social History of American Newspapers*. BasicBooks.
- Schumpeter, Joseph A. ([1943] 2003): *Capitalism, Socialism & Democracy*. Routledge.
- Seymour-Ure, Colin (1974): *The Political Impact of Mass Media*. Beverly Hills, Sage.
- Siebert, Fredrick S.–Theodore Peterson–Wilbur Schramm (1956/1963): *Four Theories of the Press*. Urbana–Chicago, Chicago University Press.
- Sipos Balázs (2010): *Média és demokrácia Magyarországon*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Sipos, Balázs (2013): Bias, partisanhip, journalistic norms and ethical problems in the contemporary Hungarian political media. *Central European Journal of Communication*, vol. 6, no. 1, 89–104.
- Školkey, Andrej (2001): Journalism in the Czeck Republic and Slovakia. In: Péter Bajomi-Lázár–István Hegedűs (eds.): *Media and Politics*. Budapest, New Mandate Publishing House. 111–133.
- Sodaro, Michael J. (2001): *Comparative Politics. A Global Introduction*. Moston, etc.: McGraw Hill.
- Sparks, Colin (2008): The Media in Poland, Russia and China. In: Karol Jakubowicz–Miklós Sükösd (eds.): *Finding the Right Place on the Map. Central and Eastern European Media in a Global Perspective*. Bristol–Chicago, Intellect Books. 43–71.
- Splichal, Slavko (1994): *Media Beyond Socialism: Theory and Practice in East-Central Europe*. Boulder–Colorado, Westview.
- Štětka, Václav (2012): From Multinationals to Business Tycoons: Media Ownership and Journalistic Autonomy in Central and Eastern Europe. *International Journal of Press/Politics*, vol. 17, no. 4, 433–456.
- Sükösd, Miklós (2014): 'East' of 'West' – Media in Central and Eastern Europe, Eurasia and China: multiple post-communisms and shifting geopolitical realities. In: Michał Głowacki–Epp Lauk–Auksė Balčytienė (eds.): *Journalism that Matters. Views from Central and Eastern Europe*. Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warsawa–Wien, Peter Lang Publishing. 21–33.
- Szabó Ildikó (2009): *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

- Vajda Éva–Kaposi Ildikó (2001): Etikai dilemmák a magyar újságírásban. In: Sükösd Miklós–Csermely Ákos (szerk.): *A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában*. Budapest, Média Hungária. 29–39.
- Waever, David H. (2015): Central and Eastern European Journalists in a Comparative Perspective: demographic, working conditions and professional values. In: Bogusława Dobek-Ostrowska–Michał Głowacki (eds.): *Democracy and Media in Central and Eastern Europe 25 Years On*. Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Warsawa–Wien, Peter Lang. 97–116.
- Wyka, Angelika W. (2007): Berlusconiization of the Mass Media in East Central Europe. The New danger of Italianization? *Kakanien Revisited*, no. 1, 1–5, <http://www.kakanien-revisited.at/beitr/emerg/AWyka1.pdf> (letöltés: 2016. III. 9.).
- Zöldi László (2001): A globális sajtó. A külföldi tulajdonban lévő helyi újságok Magyarországon. *Médiakutató*, tél, 149–160.